

Sayı. 15

Sen:1995-1997

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Prof. Dr. M. MÜNİR AKTEPE'YE

ARMAĞAN

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL 1997

KÄİMENİN ORTADAN KALDIRILMASI İÇİN
HALKIN YARDIMINA BAŞVURULMASI
(İÂNE-İ UMÛMİYYE)

*Ali Akyıldız**

Bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlanan kâime denilen kâğıt paranın ortadan kaldırılması için müracaat edilen mâlî tedbirlerden birisi olan halkın yardımına başvurulması, yani îâne-i umûmiyye toplanması hususunu ele alacağız. Bilindiği gibi Yunan isyanı, Yeniçeri Ordusu'nun ortadan kaldırılarak yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulması, iç karışıklıklar, Mısır Meselesi'nin uzun seneler devam etmesi gibi olayların ve nihayet II. Mahmud'un icrâsına giriştiği reformların uygulanmasının getirdiği mâlî yük, zâten öteden beri durumu pek parlak olmayan Osmanlı hazinesinin açıklarının daha da artmasına sebep olmuştu. Bu karışıklıklardan dolayı maliyenin iyice çökmesi neticesinde II. Mahmud dönemi, Osmanlı madenî parasının en fazla taşşış edildiği dönemlerden birisi olmuştur. Bunun yanında Tanzimat'ın ilân edilmesiyle beraber iltizam usûlü kaldırılmış ve yerine muhassıllık sistemi kurulmaya başlanmıştı. Yeni vergi sistemi oturtulamadan eski sistemin lağvedilmesi yüzünden devletin gelirlerinde çok büyük miktarlarda azalmalar meydana gelmişti. Zirâ, devlet bu reformla iltizamdan elde ettiği eski gelirlerini kaybetmiş ve yeni sistemin getirilerinin hazineye akması da biraz zamana ihtiyaç hissettirmişti. Dolayısıyla bu geçiş sürecinde devlet çarkının işleyebilmesi için yeni bazı mâlî kaynakların yaratılmasına gerek vardı. Bu noktadan hareketle Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa olarak 1840 yılında *kavâim-i nakdiyye-i mu'tebere* adlı ve % 12.5 fâizli kâğıt para çıkarılmıştı. Bu

* Doç. Dr., M. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi.

yeni para sikke yerine geçecekti. Kâime sözkonusu fâiz özelliğinden dolayı kâğıt para ile hisse senedi arasında bir alış-veriş aracı olarak gözükmektedir. Böyle bir uygulamaya alışkın ve hazırlıklı olmayan halk, kâimeyi iyi karşılamamış ve para olarak kabul etmekte bazı güçlükler çıkarmıştır. Kaime çıkarma işlemini geçici bir mâlî tedbir olarak düşünen hükümet ise, çıkardıktan kısa bir süre sonra bunu tedâvülden kaldırmannın yollarını aramış, ancak kaldırmak şöyle dursun mâlî sıkıntıya düştükçe yeni emisyonlara gitmek durumunda kalmıştır. İşte biz bu çalışmamızda çıkarılmasını kısaca özetlediğimiz kâimenin ortadan kaldırılması için başvuru olan devlet için devletin halkın yardımına müracaat etmesi konusunu ele alacağız.

1848'den itibaren Osmanlı mâliyesinin içine düştüğü buhran daha da büyümüşü. Bu buhrana bir çare bulmak için, sadrazam, şeyhülislâm ve nâzırlar, mâbeyn-i hümayûna çağrılmıştı. Toplantılarda yapılan görüşmeler neticesinde *evrak-ı nakdiyyenin* kaldırılması ve hazinenin borçlarının kapatılması için *iâne-i umûmiyyeye* başvurulması gibi hususlar kararlaştırılmıştı. Ayrıca, *iâne-i umûmiyyenin* uygulanma şekli ve ayrıntılarını görüşmek üzere *meclis-i müfrez* adıyla geçici bir meclisin kurulması karara bağlanmıştı. Meclis, üst düzey bürokratlardan bir başkan ve 12 üyeden oluşuyordu (14 ZA 1267/10 Eylül 1851)¹.

Konunun ayrıntılarını görüşmek üzere toplanan meclis, üç ilke üzerine dayalı bir program hazırlamıştı. Bu ilkelerden birincisi, toplanacak iânenin miktarını belirlemek; ikincisi, akçenin toplanma şeklini bir nisbet ve usûle bağlamak ve üçüncüsü de, toplanacak meblağın toplanma amacına uygun bir şekilde harcanması için gerekli düzenlemeleri yapmaktı. Yardım işlerini organize ve tevzi etmek üzere mâliye nezaretinde de bir komisyon oluşturulmuştu.

Toplanacak miktar önceleri 455.000 kese (227.500.000 kuruş) olarak belirlenmişti. Bu meblâğın 355.000 kesesi kavâim-i nakdiyy-

1 Meclis başkanlığına Rauf Paşa, üyeliklerine de serasker, Meclis-i Vâlâ reisi, Hâriciye nâzırı, Mâliye nâzırı, Mustafa Nûri Paşa Süleyman Paşa, Ticaret nâzırı, Şeyhülislâm Ârif Efendi, sadaret müsteşarı, Hazine-i Hassa nâzırı, Evkaf-ı hümayûn nâzırı ve Hüseyin Beyefendi atanmıştı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İrade Dahiliye [İ. Dah.], nr. 14577; İ. Dah., nr. 14596).

yenin kaldırılması, geri kalan 100.000 kesesi de hazinenin açığının kapatılması için kullanılacaktı. Bunun 50.000 kesesinin (25.000.000 kuruş) İstanbul; 300.000 kesesinin (150.000.000 kuruş) Tanzimat'ın uygulandığı yerler ve geri kalan kısmının da, Bağdad, Basra, Şehr-i Zor, Yemen, Hicâz, Trablusgarb gibi mâlî bakımdan Tanzimat'ın uygulanmadığı alanlarla, Mısır, Eflâk, Boğdan, Sırbistan ve Tunus'tan toplanması düşünülüyordu. Ancak bu yerlerin bir kısmının bağımlılık ve siyâsî durumlarındaki belirsizlik ve nezâket göz-önüne alınarak îâne hususunda mecbur tutulmaması ve ne kadar yardım toplanırsa onunla iktifa edilmesi kararlaştırılmıştı². Bundan da anlıyoruz ki, evrak-ı nakdiyyenin ortadan kaldırılmasına yetecek miktar olan 355.000 keselik (177.500.000 kuruş) îânenin toplanması esas kabul edilmişti.

Devlet memurlarının maaşlarından kesilecek îâne konusunda şöyle bir ölçüt kullanılmaktaydı : 250 kuruşa kadar maaşı olan kişilerden senelik maaşlarının toplamının % 2.5'i; 250-1.000 kuruş arasında maaşı olanlardan % 5'i; 1.000-2.500 kuruş arasında maaşı olanlardan % 7.5'i ve 2.500 kuruştan fazla maaş alanlardan % 10'u oranında yardım alınacaktı. İâne altı ay içinde eşit taksitler halinde toplanacaktı. Esnafın vereceği îâne ise, gelir düzeylerine göre on kategoride ele alınarak belirlenmişti³. Mukataa, timar, zeamet

2 27 Z 1267/23 Ekim 1851, İ. Dah., nr. 14689. Durumu nâzik olan eyâletlerden Bosna'da Tanzimat'ın uygulanması eşrâfın çıkarlarına dokunmuş ve bu yüzden birtakım isyanlar çıkmıştı (25 CA 1268/17 Mart 1852, BOA, İrade, Meclis-i Vâlâ [İ. MV.], nr. 8077). Bağdad Eyâleti ise, devlete vermesi gereken vergisini dahi birkaç senedir verememişti. Trablusgarb Eyaleti'nin de durumu ve halkının mâlî ahvâli bilinemediğinden sözkonusu eyâletlerden birşeyler toplanıp toplanılamayacağı gizlice vâlilerinden sorulmuştu (BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler [MAD]*, nr. 12326, s.11). Ancak, daha sonra Bağdad Eyâleti malından bazı muhtaç ve fakir kişilere verilen maaşlardan îâne kesildiğini görüyoruz (4 CA 1268/25 Şubat 1852, BOA, *Maliye Nezareti Defterleri, Maliye [ML.]*, nr. 700 s. 2-5).

İstanbul, Anadolu ve Rumeli'deki eyalet ve sancakların verecekleri îânelerin ayrıntıları için EK kısmına bakınız.

3 3 R 1268/26 Ocak 1852, *MAD.*, nr., 12326, s. 5-6, 10. Birinci derecedeki bir esnaf 10 hisse yani 200 kuruş, her kademe azalışında bir hisse düşülerek nihâyet, onuncu sınıfa dâhil olan bir usta bir hisse, yani 20 kuruş verecekti. Yine Avrupa ve Hayriyye Tüccarı ile poliğeciler ve sarraflara da îâne tevzi edilmişti.

ve eshâm mutasarrıflarına ödenen senelik bedel ve faizlerden de % 5 iâne kesilecekti⁴.

Taşradan toplanacak iâne ise sancakların nüfus ve vergi oranları gözönüne alınarak belirlenmişti. Buna göre iâne yalnız erkek nüfustan ve şahıs başına bir hisse, yani 20 kuruş hesabıyla alınacaktı⁵. Bu usûl üzere herbir sancak kendi payına düşen iâne hissesini, nüfus ve gelirlerinin büyüklüğüne göre kazalara ve kazalar da köy ve mahallelere göre tevzi edeceklerdi. Yani kaza, köy ve mahallelerin mâlî durumları merkezden bilinemediği için tevziatın yapılması görevi, gayet yerinde bir kararla mahallî âmirilere bırakılmıştı.

İänenin toplanmasına ilk olarak İstanbul'daki memurlardan başlanacaktı. Daha sonra sırasıyla diğer İstanbul mükelleflerinin ve taşranın iânesi toplanacaktı. Bu cümleden hareketle Kânûn-ı evvel 1267/Ocak 1852 maaşlarından itibaren iâne kesilmeye başlanması kararlaştırılmıştı. Toplanacak olan para gerek İstanbul ve gerek taşrada asla başka bir masraf için harcanamayacak ve ayrı ayrı defterleri tutulacaktı⁶. Ayrıca, memurların iâne toplarken dikkat etmeleri gereken hususlara dâir taşrada ilgili yerlere gönderilmek üzere matbu bir talimatın hazırlanması kararlaştırılmıştı⁷.

İâne-i umûmiyye tevziatı yapılırken bazı dinî ve askerî görevliler bu mükellefiyetten muâf tutulmuşlardı. Bunlar câmi görevlileri ile ferik ve mirlivâ rütbelerinin altındaki askerlerdi⁸. Yine

4 *MAD.*, nr., 12326, s. 10; 14 R 1268, BOA, Cevdet-Mâliye, nr. 7809; nr. 22462.

5 *MAD.*, nr., 12326, s. 9.

6 *MAD.*, nr., 12326, s. 11; BOA, A. AMD., 35/2. Timar, eshâm, mukataât ve zeâmet ve zeâmet bedel ve faizlerinden alınacak iänenin toplanmasına ise Muharrem 1268/Kasım 1851 tarihinden itibaren başlanacaktı (*MAD.*, nr. 8975, s. 149).

7 22 R 1268/14 Şubat 1852, İ. Dah., nr. 15137; İ. Dah., nr. 15171; 3 R 1268, *MAD.*, nr., 12326, s. 11; BOA, A. MKT. MVL., 50/60.

8 *MAD.*, nr., 12326, s. 10. Daha sonra alınan bir kararla ferik ve mirlivâ rütbelerinin altında bulunan asker mütekaidlerinin de iânedен istisnâ tutulmalarına karar verildi. Ancak, muâfiyet kapsamına giren bu gibi kişilerden tekaüd maaşlarından başka gelirleri olanlar da iâneye tâbi idiler (25 RA 1268/18 Ocak 1852, İ. Dah., nr. 15038; BOA, BEO, *Ayniyât Def.*, nr. 777, s. 94; *MAD.*, nr. 9214, s. 30).

taşrada bulunan nâiblerin îâne verip vermemeleri de kendi inisiyatiflerine bırakılmıştı⁹.

Her ay toplanacak îânenin miktarı kadar evrak-ı nakdiyye piyasadan toplanıp gerekli kontroller yapıldıktan sonra imha edilecekti¹⁰.

İâne-i Umûmiyyenin İdâresi

Yukarıda da belirttiğimiz gibi taşraya örnek olması için îânenin toplanmasına öncelikle İstanbul'dan başlanmıştı. İstanbul'da bu işin organizasyonu, yani îânenin toplanmasıyla geçici olarak Hıfzı Paşa görevlendirilmiş¹¹ ve îâneyi toplarken nelere dikkat etmesi gerektiğine dâir bir de talimat-nâme hazırlanarak kendisine verilmişti. Hükûmet, halkın îâneyi yanlış anlamasından ve devamlı bir vergi gibi olduğu zehâbına kapılmasından çekinmekteydi. Bunun için konuyu halka en iyi şekilde anlatacak bir belgenin (varaka-i mahsûsa) bastırılarak ilgili yerlere yeterli miktarda gönderilmesine ve Paşa'nın bu hususlara dikkat etmesine çok önem vermekteydi. Hıfzı Paşa'nın üstlendiği görevin ana unsurları, esnaf kethüdalarının ve îânenin toplanmasına nezaret edecek diğer elemanların halktan fazla bir meblağ talep etmemelerini, tevzi olunacak îânedeki adalet ve hakkı gözetmelerini ve es-

9 MAD., nr. 12326, s. 12; 16 RA 1268, İ. Dah., nr. 15037; BEO, *Ayniyât Def.*, nr. 777, s. 93.

10 Toplanan meblağ tahsilât muhasebesinden der-kenâr ve sergi muhasebesinden tatbik olunduktan sonra tutarı kadar evrak-ı nakdiyye veznedarbaşı tarafından darbhâne-i âmireye gönderilip sahîh olup olmadığına dâir muâyene ettirilecekti. Daha sonra eshâm muhasebesinden battal mührü vurulup veznedârbaşıya teslim edilecek ve durum ilmuhaberlerle tahsilât muhasebesinden eshâm ve sergi muhasebelerine bildirilecekti. Mâliye nezareti, padişahı her ay konu hakkında bilgilendirecekti (MAD., nr. 8975, s. 149). Bu şekilde biriktirilecek evrak daha sonra yakılacaktı (24 R 1268/16 Şubat 1852, *Takvim-i Vekayi [TV]*, nr. 464; Gurre-i CA 1268, *Ceride-i Havâdis*, nr. 567, s. 1).

11 ...[îânenin] emr-i tevzî'ine mübâderet olunmuş ise de tevzî'âtının tertib-i aslîsine tatbiki ve esnaf beyninde olan taksimin dahi tedlîki için zât-ı vâlâlarının [Hıfzı Paşa] derkâr olan dirâyet-i müsellemeleri ve ma'lûmat-ı kâmileleri icâbmca bir müddet-i muvakkate için bu madde-i hayriyyeye me'mûriyyetleri tensib olunarak... (25 R 1268/17 Şubat 1852, BEO, *Ayniyât Def.*, nr. 777, s. 99; A. AMD., 35/89).

nafın iânesini de memur iâneleri gibi taksit taksit almalarını sağlayacak düzenlemeleri yapmak ve bunları sıkı bir şekilde kontrol etmekte¹².

Hıfzı Paşa tâlimât çerçevesinde hareket etmiş ve esnaf kethüdâlarını çağırarak önce konuyu onlara anlatmış, daha sonra ru-sûmât muhasebesinde ve esnafın lonca odalarında bulunan defterleri karşılaştırarak esnafın durumlarına göre tevziatı yapmıştı. Böylece esnafın iâneleri problemsiz bir şekilde tahsil edilmişti¹³.

Hükûmet iâne konusuna çok önem verdiğiinden dolayı, başlan-gıçta işi sıkı tutmak üzere Hıfzı Paşa'yı görevlendirmişti. Daha sonra, gerek iânenin yarısından çoğunun toplanmış bulunması ve gerekse iânenin idarî faaliyetlerinin sürdürüldüğü İhtisab Nezâreti Dâiresi'nin hayli sıkışık ve kalabalık olması gibi nedenler ileri sürülerek, bu görev Hıfzı Paşa'dan alınıp İhtisab Nâzırı Hüseyin Bey'e verilmişti. Öte yandan, iâne toplama işinin, nezaretin üst-lenmiş olduğu görevlerle de yakından ilgisi bulunmaktaydı¹⁴.

Taşlarda ise, toplanacak iânenin miktarı ve ayrıntılı hesapları, mahallî meclisler mazbatasıyla beraber mâliye nezaretine gönderil-mekteydi¹⁵.

İânenin Toplanması ve Bazı Tepkiler

İâne, taşrada bir kaç yerin dışında genel olarak fazla bir tepki ile karşılanmamıştı. Taşranın da uygulama kapsamına alınmasın-dan sonra muhtelif yerlerden iânenin hoşnutluk ve memnuniyet içinde tevzi edilmeye başlandığı haberleri gelmeye başlamıştı¹⁶. Bu-

12 1 CA 1268/22 Şubat 1852, İ. MV., 7957. Gerçekten de plânlandığı gibi bir varaka-i mahsûsa hazırlanmış ve *Takvim-i Vekayi*'nin eki olarak halka ilân edilmişti. Belgede öncelikle konunun mâhiyeti, ardından da uygulanacak olan iâne oranları halka anlatılıyordu (nr. 464).

13 10 CA 1268/2 Mart 1852, İ. Dah., nr. 15227; A. AMD., 36/36.

14 3 Receb 1268/23 Nisan 1852, İ. Dah., nr. 15376; BEO, *Ayniyat Def.*, nr. 777, s. 108; *MAD.*, nr. 9214, s. 59; A. AMD., 37/22.

15 3 R 1268/26 Ocak 1852, *MAD.*, nr. 8975, s. 149.

16 İânenin tevzi olunduğuna dâir gönderilen sözkonusu yazılar için bkz. İ. Dah., nr. 15355; 15360; 15441; 15447; 15466; 15471; 15571; 15823; 15853; 15881; 15949; 15968; 16754; 16773; A. AMD., 36/100; 37/7; 37/17; 37/26; 37/46; 37/47; 38/29; 40/67.

nun yanında îâneye dâhil edilmeyen birtakım esnafın da kendi istekleriyle îâneye destek verdiklerini görüyoruz¹⁷. Yine bu dönemde devletin özellikle dışarıyla olan ekonomik bağlantılarında çok aktif rol oynayan bankerlerden Alléon 250.000 ve Baltacı da 150.000 kuruş gönüllü olarak yardımda bulunmuşlardı¹⁸. İânenin toplanma müddeti taşra için azamî dokuz ay olarak belirlenmişti¹⁹. Belirlenen takvim çerçevesinde yardım paraları peyderpey mâliye hazinesine akmaya başlamıştı. Tahsilde gevşek davranan birimlere ise gerekli yazılar gönderilerek, bir ân önce îânenin toplanarak merkeze gönderilmesi isteniyordu²⁰. Gerçekten de tâlimâtta belirtildiği gibi toplanan îâneler diğer hesaplarla karıştırılmayıp ayrıca defterleri tutulmaktaydı. Ancak, halkın bu teveccühüne rağmen devlet işi yine de şansa bırakmak istemiyor ve îâne işinin bir ân önce bitirilebilmesi için gerekli tedbirleri alıyordu²¹.

Bütün bu yazdıklarımızla îâne tevziatında hiçbir güçlkle karşılaşmadığımızı söylemek istemiyoruz. Tevziâtta karşılaşılan güçlükleri genel olarak iki sınıfta toplayabiliriz. Birincisi, nüfusu tam olarak tesbit edilemeyen konar-göçerlerin yarattığı sorunlar; ikincisi de, îâneye karşı oluşturulan tertipli muhâlefet hareketleridir. Birinci hususa örnek olarak Yeniil Kaymakamlığı ile Ohri ve Hak-kârî Sancakları ahalilerini gösterebiliriz. Bunlardan Yenili ahalisi civarındaki dokuz-on sancağın sınırları dâhiline dağılmış olduğu

17 Müste'min tüccarlar îâne vermek hususunda mecbur tutulmamış ve verip vermemeleri kendi inisiyatiflerine bırakılmıştı (24 N 1268/12 Temmuz 1852, BOA, A. MKT. MVL., 54/34). Buna rağmen müste'min eczacıların tamamı îâne ödemeye tâlib olmuştu (24 Safer 1269/7 Aralık 1852, İ. MV., nr. 9428).

18 27 CA 1268/19 Mart 1852, BOA, İrade, Hariciye (İ. HR.), nr. 4156; A. AMD., 40/6.

19 10 M 1269/24 Ekim 1852, MAD., nr. 12326, s. 12; 23 RA 1269, İ. Dah., nr. 16396. Ancak buna rağmen 1856 senesine kadar taşradan Maliye Hazinesi'ne îâne gelmeye devam etmiştir (MAD., nr. 12326, s. 188).

20 28 Z 1269/2 Ekim 1853, BOA, A. MKT. UM., nr. 142/97. Bazen de tahsil edildiği halde paranın mahalli idari yetkililerin zimmetinde kaldığını görüyoruz. Nitekim, Trabzon vâlisi halktan topladığı îâne parasını zimmetine geçirerek uzun süre ödememiş ve daha sonra merkeze yazdığı yazıda 66.000 kuruş tutan borcunun ya taksit taksit ödemesine müsaade edilmesini veya kendisine üç ay süre tanınmasını talep etmişti (16 CA 1270/14 Şubat 1854, A. MKT. UM., 151/99).

21 27 CA 1269/8 Mart 1853, İ. MV., nr. 10124.

için nüfus üzerine tevzi edilen böyle bir verginin sağlıklı olarak dağıtımında bir takım zorluklarla karşılaşmıştı²².

Yine Hakkâri Sancağı'nda ekte verilen cetvelden de anlaşılacağı gibi 10.375 nüfus üzerinden îanesi 415 kese olarak tesbit edilmişti. Oysa sancaktaki gerçek vergi verecek şartları taşıyan nüfus bu sayının çok üzerindeydi. Ancak, devletin elinde bu konuda sağlıklı veriler yoktu. İâne toplama çalışmalarını bizzat yürüten Hakkâri Sancağı Kaymakamı İsmail Kâmil Paşa, sancağın bütün kaza ve köylerini teker teker gezip konuyu anlatmıştı. Bu çalışmalar ve bölgedeki beylere, şeyhlere ve diğer ileri gelenlere atiyyeler ve hil'atlar dağıtarak halkın devlete karşı güveninin sağlanması sonucunda, resmî kayıtlara geçmemiş bulunan 12.418 kişilik vergiye dâhil nüfusun daha varlığı tesbit edilmişti. Böylece sancağın îanesi 911 kese 360 kuruşa, yani iki katına yükselmişti. Bölgedeki aşiretler zaman zaman İran'a geçip tekrar Osmanlı topraklarına dönmekte ve bu tür davranışlar, bazen iki devlet arasında birtakım sorunların doğmasına neden olmaktaydı. Bir yandan bu çalışmalar yapılırken, bir yandan da Paşa'nın başarılı icrâatlarını duyan daha önce İran'a geçmiş olan aşiretler, Osmanlı topraklarına dönmeye başlamışlardı. Geri dönen aşiretler Kâmil Paşa tarafından uygun yerlerde iskân ettiriliyordu. Halk Paşa'nın bu çalışmalarından son derece memnun olmuştu. Bu durum bölge ileri gelenlerinden 165 kişinin imzaladığı mahzardaki ifâdelerden de anlaşılmaktadır²³.

Diğer taraftan Ohri Sancağı'na bağlı Akçahisar ve Tiran kazalarında yapılan çalışmalar sonucunda 13.700 kişilik kaydedilmemiş vergi mükellefinin olduğu tespit edilmişti. Sadece bir sancağın iki yerinde bu kadar yüksek miktarda gizli vergi mükellefinin bulun-

22 12 L 1268/30 Temmuz 1852, BOA, Cevdet-Maliye, nr. 14476; 4 RA 1269, İ. MV, nr. 9509.

23 İran'dan dönen 87 hâne kendi istekleriyle îâne ödemişlerdi. Paşa burada halka hitâben yaptığı konuşmayı Kürtçe yapmıştı. Kavâim-i nakdiyye konusunu anlattıktan sonra «Allah'a, onun Resûl'üne ve sizden olan emir sâhiplerine itâ'at ediniz» âyetini zikrederek bu hükmün inkârının küfür olduğunu halka hatırlatıyordu. Ardından da gerçek nüfuslarının sayısı ne ise onu bildirmelerini ricâ ediyordu (8 CA 1269/17 Şubat 1853, İ. Dah., nr. 16640). Kâmil Paşa'nın burada yaptığı hil'at ve atiyye harcamalarının tutarı 44.353 kuruşu bulmuştu (15 ZA 1270/9 Ağustos 1854, MAD., nr. 12326, s. 102-103).

ması yetkilileri şüpheye düşürmüş ve diğer yerlerde de benzer kayıtsız mükelleflerinin bulunabileceği noktasından hareketle dikkatli davranmaları konusunda mahallî yöneticilerin dikkatleri çekilmişti²⁴.

Merkezdeki vergi sicilleri de, taşradaki nüfus ve vergi kayıtlarındaki dağınıklığı açık bir biçimde gösteren Hakkâri ve Ohri örneklerinden pek farklı değildi. Sicillerin sağlıklı olmaması uygulamada bazen fazla, bazen de az vergi tevziine neden olmaktaydı. Bu durum eldeki kayıtlara göre tevzi edilen îânenin toplanması sırasında kendisini iyice belli etmişti. Nitekim, kuyumcu esnafının hissesine düşen îânenin dağıtımını esnasında, esnafın büyük bir kısmının kuyumculuğu bırakmış olduğu halde bunların resmî kayıtlardan düşülmediği anlaşılmıştı. Dolayısıyla meslekten ayrılan bu kişilere de îâne dağıtılmıştı. Daha sonra durumun anlaşılmasıyla fazladan tevzi olunan îâne, esnafın hissesinden düşülmüştü²⁵.

Bazı yerlerden, kendi paylarına düşen îânenin tamamını ödeyemeyecekleri ve bunun bir kısmının hükûmet tarafından affedilmesi yönünde istekler gelmekteydi. Hükûmet ise, îânesini geciktiren veya ödeyemeyecek durumda olduğunu ifade eden bu birimlerin îânelerini affetmek yerine, ödemek için verdiği süreyi uzatmayı tercih ediyordu²⁶. Çünkü, bir tarafa verilecek bu tür bir tâvizin, ardından başka taraflardan da aynı yönde tekliflerin gelmesini beraberinde getirmesinden korkuluyordu.

Genelde îâne hissesi dağıtımında gözetilen ölçü, kişi başına bir hisse olmasına rağmen bazı yerlerde farklı oranda uygulanabiliyordu. Nitekim, Halep'te şahıs başına birbuçuk hisse, yani otuz kuruş hesâbiyle îâne dağıtılmıştı. Yine, buradaki mahallî meclis üyeleri, kendi hisselerine düşen miktarı azaltmak için halka ver-

24 Bu fazla nüfusa tevzi edilecek îânenin miktarı 823 keseye ulaşmaktaydı (18 N 1268, A. MKT. MVL., 54/7).

25 Kuyumcu esnafından taşraya giden, ölen veya mesleği bırakan 447 kişinin îânesi olan 51.060 kuruş, îâne tertibinden düşülmüştü (24 R 1270/24 Ocak 1854, MAD., nr. 12326, s. 100).

26 Nitekim, 12.400 keselik îânenin 6.000 küsur kesesini tevzi edip geri kalanını dağıtacak yer bulamadığını ileri sürerek affedilmesini Kürdistan Eyaleti'ne, bu isteği geri çevrilerek ödemesi için bir müddet daha zaman tanınmıştı (4 ZA 1269/9 Ağustos 1853, İ. MV., nr. 10958).

mesi gereken miktarın üzerinde iâne tevzi etmeye çalışmıştı²⁷. Bazı yöneticiler ise, iâneyi fırsat bilerek halka vermeleri gerekenden daha fazla iâne tevzi ederek kendilerine kazanç sağlama yoluna başvurmuşlardı²⁸. Bazen de mahalli tevziâtta sancağın ödemesi gerektiğinden fazla iâne hissesi tevzii²⁹ veya toplanan paranın eksik olarak hazineye gelmesi³⁰ gibi durumlar da meydana gelmişti. Diğer taraftan maaşlar hususunda da yukarıda açıkladığımız oranın dışında farklı uygulamalara rastlıyoruz. Hüdâvendigâr Sancağı'nda maaşlardan kesilen iâne oranında, nedeni açıklanmayan ve diğer bölgelere göre yüzde yüze varan miktarlarda bir artışın varlığını görüyoruz³¹.

27 28 Z 1268/13 Ekim 1852, İ. MV., nr. 9082.

28 Nitekim, Sivas Sancağı, Yıldızeli Kazası, Atbas Köyü muhtarı böyle bir yolsuzluk yapmıştı (8 Ramazan 1269/15 Haziran 1853, A. AMD., 45/87). Diğer bir olay da Yeniil aşiretinin iânesinin toplanmasında meydana gelmişti (6 RA 1271/27 Kasım 1854, A. MKT. UM., 173/66). Tahsildarlar halktan 46.900 kuruş fazla toplayarak bunu kendi aralarında paylaşmışlardı. Durumun ortaya çıkması üzerine paranın tahsil senedini imzalayanlardan geri alınmasına, sözkonusu şahısların cezalandırılmasına ve alındığı kişiler tespit edilerek paranın sahiplerine iâdesine karar verilmişti (18 R 1274/6 Aralık 1857, A. MKT. MVL., 93/4). Yine, benzer bir şikâyetin de Şücâeddin Kazası Müdürü İbrahim Ağa hakkında yapıldığını görüyoruz. Ağa, şikâyetler üzerine görevinden alınmış ve konu, araştırılmak üzere Meclis-i Valâ'ya intikal etmişti (4 M 1274/25 Ağustos 1857, A. MKT. UM., 290/70).

29 Meselâ Akkâ Sancağı'nda ödenmesi gerekenden 34.193 kuruş daha fazla iâne toplanmıştı. Önceleri bu fazlanın alındığı kişilere geri verilmesi kararlaştırılmışken daha sonra çeşitli kişiler üzerinde olan zimmetlere karşılık olarak hazinede tutulmuştu (27 Z 1270/20 Eylül 1854, MAD., nr. 12326, s. 104). Bu hususta bazen yanlış ihbarların verildiği de oluyordu. Nitekim, Niğde'nin Arapsun Kazasında böyle bir olay olmuştu. Ahaliden birisi Kaza Müdürü Abdurrahman Ağa'yı halkın üzerine fazla iâne saldığını söyleyerek şikâyette bulunmuş ve hakkında fazladan tahsil etmiş olduğu iddia edilen 12.000 kuruşu geri ödemesi ve görevinden uzaklaştırılması cezası verilmişti. Daha sonra sözkonusu durumda bir yanlışlık olduğu anlaşılınca meselenin tekrar incelenmesine karar verilmişti (18 Şaban 1269/16 Mayıs 1854, A. MKT. UM., 136/32).

30 Berat Sancağı'nın 280.025 kuruş olarak toplanıp hazineye teslim edilen iânesinden 31.460 buçuk kuruş noksan zuhur etmişti. Bunun üzerine sebebi, bir yazı ile mahallinden sorulmuştu (26 C 1269/6 Nisan 1853, Cevdet-Maliye nr. 15366).

31 Normalde 250 kuruşa kadar maaşı olanlardan % 2.5 yerine 5; 250-1.000 kuruş arası olanlardan % 5 yerine 10; 1.000-2.500 kuruş arası maaşı olanlardan % 7.5 yerine 15 ve 2.500 kuruştan yukarı maaşı olanlardan da %

İâne toplanmasında karşılaşılan ikinci zorluk olarak yukarıda zikrettiğimiz tertipli karşı koyma hareketlerine, Acâra-i Suflâ kazası, Çekmece-i Kebîr (Büyük Çekmece), Trablusgarp Eyâleti ve Muş Sancağı'nda rastlıyoruz. Hükûmet, her ne kadar durumu nâzık olan yerlerde iâne toplama işini pek fazla sıkı tutmamaya çalışmışsa da³² yine de bu gibi istenmeyen hareketlerin çıkmasını önleyememiştir. Lazistan Sancağı'na bağlı Acâra-i Suflâ Kazası'nın iâne hissesi olarak payına düşen 42.260 kuruşun tevziatı sırasında bir takım eşkıyanın kışkırtması sonucu bazı olaylar çıkmıştı. Kışkırtıcılar bu iânenin padişah tarafından değil, Lazistan Sancağı Mutasarrıfı Abdüllâtif Paşa tarafından konulduğunu ileri sürerek iâneyi vermemeleri konusunda halkı tahrik etmişlerdi. İâneyi vermelerini sağlamak üzere kendilerini uyarmak için gönderilen zabtiyeye de aynı cevabı vererek kovmuşlardı. Daha sonra üzerlerine Binbaşı Osman Ağa komutasında asker gönderilmiş ve Ağa'nın konuşması üzerine dağılmışlardı. Köy ahalisinin iâneyi vereceklerine dâir kaza meclisine teminat vermelerine rağmen kışkırtıcı eşkıyalar yine de faaliyetlerine devam etmişlerdi. Bunun üzerine kaza meclisi bir mazbata ile isminini verdiği 55 eşkıyanın ölü veya diri olarak ele geçirilmeden bölgede huzurun sağlanamayacağını ve bunların mutlaka cezalandırılmasını istemişti³³. Ardından kışkırtıcıların ileri gelenleri tutuklanmaya ve iâne-i umûmiyye normal seyrinde toplanmaya başlanmıştı. Ancak, isyancıların Abdüllâtif Paşa'nın davranışlarını hedef göstererek ve memnuniyetsizliklerini

10 yerine 20 oranında iâne kesilmişti (10 C 1268/1 Nisan 1852, *Maliye Nezareti Defterleri, Masarifat* [ML. MSF.], nr. 9683). Belgede orandaki bu artışın niçin yapıldığına dâir hiçbir işaret verilmiyor.

32 Nitekim, Cebel-i Lübnan'da Dürzî ve Hristiyan ahali üzerinde olan 1.244 kese iâne bakayasının ne olacağını soran Sayda vâlisine gönderilen yazıdaki *...cebel-i mezkûr ahalisinin der-kâr olan mizaçlarına nazaran ziyâde üzerlerine varılması tecvîz olunmadığı...* şeklindeki cümle hükûmetin bu konudaki tavrını belirtmektedir. Yazıda ayrıca hiç bir sorun çıkarılmaksızın sözkonusu paranın tahsil edilerek hazineye gönderilmesi istenmekteydi (23 Şaban 1269/1 Haziran 1853, A. MKT. UM., 136/66). Yine benzer bir ifade Girid adasının iânesinden tahsil olunabilenlerin hazineye gönderilmesiyle ilgili olan valinin yazısında geçmektedir : *...Girid Cezîresi iâne-i umûmiyyesinden bu defa dahi nezâket-i vakt ve hâl gözederekden tahsil olunabilen...* (19 ZA 1269, A. MKT. UM., 141/1).

33 1 Şaban 1268/21 Mayıs 1852, İ. Dah., nr. 15657, Lef 7.

belirterek isyanlarını buna bağlamaları üzerine -hükümet herne-kadar kendisinden şüphe etmese de- bir önlem olarak konunun araştırılmasına karar vermişti³⁴. Bu görev Trabzon Valisi Mehmed Vâsıf Paşa'ya verilmişti. Paşa, merkeze sunduğu raporda, bu tür söylentilerin Abdüllâtif Paşa'nın meclis üyeliğinden uzaklaştırdığı kişiler tarafından çıkarıldığını ve kendisini görevden alacak bir durumun bulunmadığını bildirmişti³⁵. Ancak, daha sonra yapılan tahkikatın sonucunda uygunsuz davranışları ile halkın isyanına sebebiyet verdiği tesbit edilen Abdüllâtif Paşa görevinden alınmış ve yerine Binbaşı Osman Efendi atanmıştı³⁶.

Yine Trablusgarb Eyâleti Menşiye Kazası'nda iânenin verilmesine dâir fermanın okunması üzerine, yaklaşık 2.000 kişilik bir grup toplanarak iâne-i umûmiye vermek istemediklerini ifade ile İngiliz Konsolosluğu'na başvurmuş ve konsolosun grubu tahrik etmesi ile kalabalık daha da büyümüştü. Bu olayda dikkati çeken nokta hâdisenin üzerinden 20 gün geçtiği halde İstanbul'un bundan henüz haberi olmamasıydı³⁷. İsyân eden grubun arasında Hanefî Müftüsü, şeyhler, müderris ve kaza müdürleri de vardı. Bu kargaşalığın ya-

34 Âsiler hakkında ne şekilde hareket olunacağına dâir karar Meclis-i Vâlâ tarafından verilecekti (5 N 1268/23 Haziran 1852, İ. Dah., nr. 15657).

35 19 L 1268/6 Ağustos 1852, İ. Dah., nr. 15831.

36 Yeni mutasarrıf Osman Efendi'nin yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı rapora göre durum şu şekilde gelişmişti : Abdüllâtif Paşa mutasarrıf olarak atandığında Batum'daki hükümet konağına gitmeyerek Rüstem Baba adındaki bir adamın evini hükümet konağı olarak kullanmaya başlamış. Hükümet tabîbi ile Rüstem Baba'nın âilesi arasında ırza dokunur bazı söylentilerin çıkması üzerine halk bundan rahatsız olmuş ve durumu paşaya bildirmiş. Abdüllâtif Paşa, sözkonusu hekim ve bazı adamlarını kovmuş, ancak konağı terketmediğinden bazı kişiler silâhsız olarak toplanmaya ve paşanın zikredilen evi terketmesini istemeye başlamışlar. Tam bu sırada Acâra-i Suflâ Kazası'nda iâne-i umûmiye yüzünden birtakım kimseler isyan çıkarmış ve Osman Efendi'nin üzerlerine gitmesiyle isyan bastırılmıştı. Konu, Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek Abdüllâtif Paşa tarafından Trabzon'a sürülmüş olan kişilere ceza verilmeyip Batum'a dönmelerine karar verilmişti (6 CA 1269/15 Şubat 1853, İ. MV., nr. 10024; A. AMD., 41/11). Yani Osman Efendi'nin yazdıklarına göre, Batum halkı namus endişesiyle ve Acâra-i Suflâ ahalisi ise iâne-i umûmiyyeden dolayı isyan etmişlerdi.

37 15 Z 1268/30 Eylül 1852, İ. Har., nr. 6386.

tıstırılmasından sonra elebaşlarından on kişi tutuklanarak İstanbul'a getirilmiş ve Kastamonu'ya sürülmüştü³⁸.

Bir diğer karşı koyma olayı da Çekmece-i Kebîr kazasında meydana gelmişti. Kaza-i Erba'a Kaymakamı Edhem Bey, Rum kocabası Apostol ve cemâatin bazı ileri gelenleriyle anlaşarak kazanın hissesine düşen îaneyi nüfus üzerine değil de, vergi şeklinde tevzi etmişti. Bunun üzerine halk birbirine düşmüş ve aralarındaki anlaşmazlıklar sonucunda bazıları İstanbul'a gelmiş, sözkonusu kişileri devlete şikâyet etmiş ve dâvâlarının Meclis-i Vâlâda görüşülüp sonuca bağlanmasını talep etmişlerdi³⁹. Şu hususu hemen ifâde etmek gerekir ki, burada halkın îtirâz ettiği nokta îänenin kendisi değil, tevzi şeklindeki adâletsizlikti. Meclis-i Vâlâ mazbata odası hulefâsından Salâhaddin Bey, konuyu yerinde araştırmak üzere meclis tarafından görevlendirilmişti. Salâhaddin Bey halkı dinleyip gerekli incelemeleri yaptıktan sonra mufassal bir rapor hazırlamıştı. Raporda yapılan yolsuzluklar teker teker sayılıyordu. İänenin vergi şeklinde tevzi edilmesi üzerine Çatalca Piskoposu halkı îanelerini vermemeleri konusunda kaymakama ve diğer ileri gelenlere karşı kıskırmıştı. Ayrıca Çekmece-i Kebîr meclisi üyeleri, kocabaşılar, Çatalca nâibi ve piskoposu rapora göre suçlu bulunmuştu. Kaymakam söz konusu yolsuzluklarının yanında halktan başka isimler altında para toplama, gezip geçtiği yerlerde yaptığı masrafları halka yükleme, önceki yıllara âit devletin gelirlerini bakaya bırakma gibi görev suistimallerinde de bulunmuştu. Zikredilen bakayanın büyük bir kısmı sözkonusu görevlilerin zimmetindeydi. Hattâ îänenin yarısından çoğu bile tahsil edilememişti. Bunun üzerine Meclis-i Vâlâda görülen dâvâda söz konusu görevlilerin hepsi suçlu bulunarak azledilmişti. Ayrıca, halktan toplamış oldukları paraların da miktarlarının tesbit edilerek geri ödenmesine karar vermişti⁴⁰.

38 12 CA 1269/21 Şubat 1853, İ. Dah., nr. 16658.

39 27 ZA 1268/12 Eylül 1852 tarihli 106 kişinin imzasını taşıyan mahzar, İ. MV., nr. 9797.

40 Teftişe memur Salâhaddin Bey'in yapmış olduğu 7.500 kuruş masrafın 5.000 kuruşunu Kaymakam Edhem Ağa ile Çatalca Nâibi Fehim Efendi, 2.500 kuruşunu da Çatalca Piskoposu ödeyeceklerdi (16 R 1269/27 Ocak 1853, İ. MV., nr. 9797).

Benzer bir muhalefet hareketi de Muş Sancağı'nın Mutki ve Huyut nahiyeleri ile Malazgirt kazasında meydana gelmişti. Buradaki aşiretlerin bazıları îaneyi vermeyi reddederek isyan etmiş ve bir kısmı yerlerini terkederek başka taraflara gitmişlerdi. Bu karşı çıkma hareketleri yaklaşık üç dört sene sürmüştü. Ancak, hükümet bu hareketleri tavsip etmenin ve îânenen muâf tutulmalarının asla düşünülmemeyeceğini ifade ile, vatanlarını terketmiş olanların yerlerine dönmesini ve îânenin tahsilini sağlamasını Erzurum vâlisine bildirmişti. Yazıda ayrıca o âna kadar bu konunun çözülememesinin nedenleri de vâliden sorulmaktaydı⁴¹.

Hükümet, 26 Safer 1269/9 Aralık 1852 tarihini taşıyan bir genelge ile gerek îâne ve gerekse başka hususlar için taşradan hazineye gönderilecek her türlü havâlenin, eski ve yasak veya tedavülde olan temiz ve yabancı devlet sikkeleriyle yapılmasını istemişti. Bu sikkeler resmî kurları üzerinden değerlendirileceklerdi. Kavâim-i nakdiyye ile yapılan ödemeler ise, kesinlikle kabul edilmeyecekti. Hükümet bu önlem ile bir yandan îaneyi toplarken, diğer yandan da yasak olan sikkeleri (meskûkât-ı memnû'a) piyasadan toplamış olacaktı⁴².

İânenin peyderpey hazineye gelmesi ile beraber kavâimin de yavaş yavaş piyasadan toplandığını ve mâliye nezaretinde battal mührü vurulup biriktirildikten sonra padişah ve diğer devlet ileri gelenlerinin de katıldığı törenlerle meydanlarda yakıldığını görüyoruz. Nitekim 22 Şaban 1268/11 Haziran 1852 tarihinde 33.000 keselik kâime padişahın huzûrunda Darbhane-i Âmire meydana yakılmıştı⁴³. Yine 8 Z 1268/23 Eylül 1852 tarihinde 47.000 keselik kâime daha toplanılarak imha edilmişti⁴⁴.

İâne-i umumiyyeyi oluşturan meblağ plânlandığı gibi birbucuk milyon lira olarak halktan bütünüyle toplanmıştı. Ancak bu

41 İânenen tahsil olunamayan miktar 56.543 kuruştur (9 CA 1273, A. MKT. MVL., 83/89).

42 Bu genelgeye rağmen bazı yerlerden hâlâ kavâim-i nakdiyye ile havâle gönderilmekteydi (Cevdet-Maliye, nr. 30838; A. AMD., 56/87).

43 29 Ş 1268/18 Haziran 1852, TV., nr. 469; 29 Şaban 1268, *Ceride-i Havâdis*, nr. 583. Toplanan paralarla kavâimin aydan aya piyasadan çekildiğine dair yazılar için bkz. MAD., nr. 12326, s. 38, 40, 46, 49.

44 28 Z 1268/13 Ekim 1852, TV., nr. 475.

meblağın tamamı, düşünüldüğü gibi kâimenin ortadan kaldırılması için harcanamamıştı. İânenin ancak dörtte biri kâimenin kaldırılmasına tahsis edilebilmişti. Geri kalan bölümü ise Cidde'de ve memleketin diğer taraflarında çıkan karışıklıkların bastırılması için yapılan harcamalarda kullanılmıştı⁴⁵. Kâimenin tamamen ortadan kaldırılabilmesi için ise 1862 senesine kadar beklemek gerekmişti.

EK I

İstanbul'daki maaş sahiplerinden ve esnaftan kesilen iânenin miktarı⁴⁶

<i>İânenin Kesildiği Birim</i>	<i>kese</i>	<i>kuruş</i>
Maaşlardan kesilecek iâne	33.181	22
Esnaftan ve bazı nâiblerden tahsil edilecek iâne	15.049	180
Mukataa, timâr zeâmet ve eshâm mutasarrıflarına ödenen senelik bedel ve faizlerden kesilecek iâne	5.078	
<i>Toplam</i>	<i>53.308</i>	<i>202</i>

EK II

Rumeli'den toplanacak iânenin ayrıntısına dâir cetvel⁴⁷

<i>İdâri Birimin Adı</i>	<i>Kese</i>	<i>Kuruş</i>
Aynaroz ceziresi	62	140
Berat Sancağı	3.625	40
Bozcaadası	123	220
Dırama Sancağı	3.811	100
Edirne Sancağı	10.857	22

45 Şükrü Baban, «Tanzimat ve Para», *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 247-48; Süleyman Sûdî, *Usûl-i Meskûkât-ı Osmanîyye ve Ecnebiyye*, İstanbul 1982, (Neşreden, İbrahim ve Cevriye Artuk), s. 112; Hasan Ferid, *Nakid ve İ'tibâr-ı Mâlî*, İstanbul 1334, II, 221-222.

46 3 R 1268/26 Ocak 1852, *MAD.*, nr. 12326, s. 6.

47 3 R 1268/26 Ocak 1852, *MAD.*, nr. 12326, s. 7-8.

Ergiri Sancağı	3.885	180
Filibe Sancağı	13.045	360
Gelibolu Sancağı	2.318	470
İslimye Sancağı	3.702	80
İstanköy Ceziresi	94	320
Kaza-i Erba'a Kaymakamlığı	1.023	260
Kesriye Sancağı	3.118	280
Kıbrıs Ceziresi	1.316	280
Köstendil Sancağı	2.410	190
Limni Ceziresi	241	60
Manastır Sancağı	8.219	420
Midilli Ceziresi	977	440
Narda Sancağı	877	100
Niş Sancağı	4.915	280
Priştine Sancağı	1.812	180
Prizrin Sancağı	5.329	490
Rodos Ceziresi	308	240
Sakız Ceziresi	364	300
Samakov Sancağı	2.094	240
Selânik Sancağı	7.766	320
Silistre Sancağı	8.789	140
a) Silistre Sancağı	2.369	360
b) Şumnu Kaymakamlığı	1.670	160
c) Tulça Kaymakamlığı	355	120
Siroz Sancağı	5.690	40
Sofya Sancağı	12.675	410
Suyolu Kurası	63	220
Tekfurdağı Sancağı	3.749	60
Tırhala Sancağı	5.693	340
Tırnova Sancağı	5.019	24
Üsküb Sancağı	2.717	50
Varna Sancağı	1.458	280
Vidin Sancağı	10.561	340
Yanya Sancağı	5.132	120
<i>Toplam</i>	<i>138.894</i>	<i>20</i>

EK III

*Anadolu ve Arabistan taraflarından toplanacak îaneyi gösterir cetvel*⁸

<i>İdâri Birimin Adı</i>	<i>Kese</i>	<i>Kuruş</i>
Adana Sancağı	941	120
Alâiye Sancağı	874	160
Amasya Sancağı	1.162	380
Ankara Sancağı	2.963	330
Aydın Sancağı	3.670	340
Ayvalık Kazası	145	120
Bayezid Sancağı*	162	
Biga Sancağı	892	280
Bolu Sancağı	1.873	340
Bozok Sancağı	1.846	130
Burdur Sancağı	901	340
Cânîk Sancağı	2.939	350
Cizre Sancağı	458	240
Çıldır Sancağı	1.363	200
Denizli Sancağı	1.715	220
Dersim Sancağı	554	60
Divriği Sancağı	323	380
Diyarbakir Sancağı	19.093	460
Erdek Kaymakamlığı	356	320
Erzurum Sancağı	4.168	460
Girid Cezîresi*	3.257	380
Gümüşhâne Sancağı	2.356	350
Hakkâri Sancağı*	415	
Haleb Sancağı	6.835	400
Hamîd Sancağı	1.210	80
Harput Sancağı	3.827	420
Hüdavendigâr Sancağı	7.621	420
İçel Sancağı	1.120	460
İzmir Sancağı	3.432	440
Karahisar-ı Sâhib Sancağı	4.618	160
Karahisar-ı Şarkî Sancağı	1.942	280

Karesi Sancağı	3.954	390
Kars Sancağı	587	
Kastamonu Sancağı	2.276	20
Kayseriyye Sancağı	2.713	130
Kengri Sancağı	1.507	40
Kocaeli Sancağı	4.657	460
Konya Sancağı	5.227	220
Kozan Dağı	311	100
Kütahya Sancağı	6.747	300
Lâzistan Sancağı	1.161	340
Maraş Sancağı	1.815	280
Me'âdin-i Hümâyûn Kazaları	1.793	320
Menteşe Sancağı	2.959	420
Musul Sancağı	1.986	390
Muş Sancağı*	1.363	100
Niğde Sancağı	4.099	280
Ordu Sancağı	1.179	60
Saruhan Sancağı	5.142	440
Sayda Eyâleti*	7.270	220
Sinob Sancağı	1.329	300
Sivas Sancağı	5.622	450
Şam-ı Şerif Sancağı	4.846	480
Teke Sancağı	1.216	400
Trabzon Sancağı	4.979	470
Urfa Sancağı	2.163	
Van Sancağı	1.121	50
Viranşehir Sancağı	15.220	320
<i>Toplam</i>	<i>161.405</i>	<i>380</i>

* İşâretli birimlerin nüfusları kayıtlı olmadığı için iâne hisseleri yıllık vergisine kıyasla belirlenmişti.